

BALATONI BALÁZS

**Társadalmi reform és a Balkán között:
Noel Buxton portréja (1869–1948)**

Between Social Reform and the Balkans. The Portrait of Noel Buxton (1869–1948). In the last decades there has been a growing body of literature on the Eastern Question which emphasize the importance of those networks and pressure groups which were deeply involved in the political, cultural or economic aspects of the Eastern Question. The Balkan Committee was one of these groups at the turn of the 20th century. The founder of the organization, Noel Buxton was a keen supporter of Balkan self-governance and an ardent advocate of social reform in Great Britain. Relying mainly on his personal papers, this article seeks to outline the key motives of Buxton's life which inspired him to champion the cause of subaltern social classes and nationalities both home and abroad.

Keywords: Buxton, Balkan Committee, liberalism, radicals, humanitarianism, Ottoman Empire, social reform, Eastern Question, Christian Socialism

A keleti kérdés a hosszú 19. század egyik legfontosabb nemzetközi problémahalmazát alkotta, amely az Oszmán Birodalom visszaszorulásával felszínre kerülő olyan problémákat foglalta magában, amelyek jelentősen érintették az európai nagyhatalmak között fennálló hatalmi egyensúly alakulását. Természetesen ebből következően, a nemzetközi politikában elfoglalt jelentősége révén már a kortárs közirók és történészek érdeklődésének homlokterébe is bekerült a kérdés, és a történetírásban szinte az 1960-as évek végéig töretlenül népszerű kutatási irány maradt. A kérdést boncolgató irodalom döntően a diplomácia- és politikatörténet felől közelítette meg a 19. századi diplomáciát változó intenzitással lázban tartó eseményeket, s ezen belül is, ahogy Dimitris Stamatopoulous felhívja rá a figyelmet, két nagy irányzatot különböztethetünk meg.¹ Egyfelől az egyik a keleti kérdést az európai nagyhatalmak koloniális és/vagy birodalmi politikai játszmáinak tükrében mutatja be az 1768–1774-es orosz–török háború és a modern Törökország 1923-as megalapítása között eltelt mintegy másfél évszázadnyi időszakot.² Ebben az összefüggésrendszerben értelmezhető a másik nagyobb irányzat is, amely a balkáni népek forradalmait és függetlenségi törekvéseit állítja vizsgálódása középpontjába.³ A vonatkozó brit történetírás a fentebb említett irányzatokon túl előszeretettel nyúlt a kérdés olyan aspektusaihoz, amelyek a brit

¹ Stamatopoulous 2018, 17–24.

² Néhány példa: Marriott 1917; Balanyi 1920; Anderson 1991; Clayton 1974; Kent, 1996.

³ Ilyen szellemben taglalja az eseményeket például Jelavich 1996; Mazower 2004 vagy Glennly 2012.

belpolitikára gyakorolt hatását ragadták meg, gondoljunk csak Robert William Seton-Watson klasszikusnak számító monográfiájára, amely Benjamin Disraeli konzervatív miniszterelnök, valamint kihívója, a liberális William E. Gladstone keleti kérdésben elfoglalt álláspontjait állította szembe egymással.⁴

Az utóbbi évtizedekben a keleti kérdés kutatása ismét fellendült. Az újabb módszertani és elméleti megközelítéseknek köszönhetően, mint például a *New Imperial History*,⁵ a posztkolonializmus vagy akár a *gender*, olyan új témák merültek fel a keleti kérdéssel kapcsolatban, amelyek kiegészítik vagy akár meg is haladják a hagyományosnak mondható diplomáciatörténeti interpretációkat.⁶ A kutatók érdeklődésének homlokterébe olyan témák kerültek, mint a nemzetközi jog és humanitárius intervenció,⁷ vagy azok az informális társadalompolitikai eszközökkel operáló nagyhatalmi kísérletek, amelyeket az Oszmán Birodalomban lévő konzuli hálózatok segítségével működtettek.⁸ Ugyanakkor nemrégiben a francia kutató, Stéphanie Prévost arra hívta fel a figyelmet, hogy még ezek az új szemléletű munkák is alapvetően a diplomácia területe felől közelítik meg a keleti kérdés problematikáját, és elhanyagolnak olyan kiaknázatlan területeket, mint a kereskedelem, az oktatás, a vallás vagy a kultúra. Ezen felül Prévost szerint különös hangsúlyt kell fektetni a keleti kérdéshez kapcsolódó hálózatok, illetve társadalmi mozgalmak és nyomásgyakorló csoportok feltárására.⁹ Az utóbbi bő egy évtizedben számos kutató figyelme fordult ilyen, elsősorban brit lobbicsoportok tevékenysége felé. A 19. századi előzmények mellett, mint a görög szabadságharc (1821–1830) idején létrejött Görög Bizottság, illetve a nagy keleti válság (1875–1878) alatt megszervezett Keleti Kérdés Társaság, a 20. század első évtizedei a Balkánon, illetve az Oszmán Birodalomban (korabeli megfogalmazás szerint a 'Közkeleten', amelybe ekkor a Balkán-félsziget is beletartozott) élő egy-egy népcsoport ügyét felkaroló szerveződések megszorodását hozta Nagy-Britanniában. Csak a Balkánháborúk (1912–1913) környékén hat ilyen lobbijött létre, melyek tevékenységének a feltárása eddig csupán részben történt meg.¹⁰

Tanulmányomban Noel Buxton, az ún. Balkán Bizottság alapítója életpályáját kívánom felvázolni. Buxton a Balkán Bizottságot testvérével, Charles Rodennel alapította 1902-ben, miután a félszigeten tett utazások élményei arról győzték meg, hogy a helyi keresztény lakosság elviselhetetlen török elnyomás alatt él, ami részben saját hazájának, Nagy-Britanniának az 1878-as berlini kongresszuson folytatott politikájának az eredménye,

⁴ Seton-Watson 1962. Idesorolható még: Shannon 1963.

⁵ Hirschhausen 2015; Gerasimov–Glebov et al. 2005; Csaplár-Degovics 2020.

⁶ Tusan 2010, 214.

⁷ Rodogno 2011.

⁸ Kayaoğlu 2010 és Pitts 2018. A konzuli hálózatok informális politikai akcióiról lásd Case 2018; Csaplár-Degovics 2013 és Bezha 2020. 132–139.

⁹ Prévost 2015. 96, 108.

¹⁰ Ezek az alábbiak: Albán Bizottság (1912), Macedóniai Bizottság (1913), Angol–Oszmán Társaság (1914), Angol–Hellén Liga (1914), Örmény Bizottság (1913), Nagy-Britannia Szerb Társasága (1916). Ezek közül a legismertebb a R. W. Seton-Watson és Henry W. Steed által az első világháború alatt létrehozott csoport, amely a délszláv emigránsok által alapított Jugoszláv Bizottsággal együttműködve egy szerb vezette délszláv állam létrehozását propagálta. Lásd Seton-Watson–Seton-Watson 1981 és Evans 2008. Az Albán Bizottságról lásd Destani–Tomes 2011, Dauti 2018. 249–284. A görög lobbiról Kouta 2015. Az örményről Dacombe 2008 és Tusan 2014. A Macedóniai Bizottság és az Angol–Oszmán Társaság tevékenysége pedig szinte csak névlegesen ismert.

melynek következtében Macedónia visszakerült közvetlenül az oszmán szultán fennhatósága alá.¹¹ A Buxton által hátrahagyott irathagyatéokra támaszkodva kísérletet teszek azoknak a személyes motivációknak a nyomára bukkanni, amelyek révén egy életen keresztül a Balkán-félsziget ügyeinek szentelte magát. A Balkán Bizottság létrejöttének körülményeit azért is fontos megismernünk, mert a 20. század elején ez volt az első olyan szervezett csoport, amely összehozta a térség iránt érdeklődést mutató brit közszereplőket és magán-személyeket, illetve amely tudatosan gyűjtötte, közvetítette és cirkuláltatta a tágabb térségről származó információkat, képzeteket és tudást, valamint (próbált) politikai szerepet játszani a keleti kérdés alakulásában.

Annak ellenére, hogy a Balkán Bizottságról és Noel Buxtonról említést tevő munkák azt hangsúlyozzák, hogy milyen fontos szerepet játszottak a balkáni ügyekben, meglehetősen keveset tudunk a szervezet tevékenységéről és a benne szerepet játszó egyénekről.¹² Jelen írásban Noel Buxton életútjának azon pontjait kísérel meg összefoglalni, amelyek alapján egyértelműen látszik, hogy a Buxton előtt álló családi hagyományok, a társadalmi reformok iránt való elkötelezettség képezik azon inspiráció forrását, amely az Oszmán Birodalomban élő keresztények sorsának megismerésére és jobbítására sarkallta a 20. század fordulóján. Mindezek szemléltetésére a Buxtontól hátramaradt személyes irathagyatékát vizsgáltam meg, amelyből a rendkívül gazdag levelezés mellett egy kéziratban maradt önéletrajz és az ahhoz írt jegyzetek, fogalmazványok adják jelen tanulmány gerincét.¹³ Az önéletrajzban Noel Buxton olyan témákra tér ki, amelyek életének inkább személyes aspektusait mutatják be, hiszen a politikai teljesítményét, emeli ki többször, más művekben már jól közreadták.¹⁴ Ennek ellenére a kézirat több ponton kitér a balkáni, illetve az angol–német megbékélést népszerűsítő tevékenységére, olyan adalékokat szolgáltatva, amelyek nem jelennek meg az utalt művekben. Ezeken felül a családjáról és a családi örökségéről, az életét meghatározó élményeiről és emberekről, politikai és társadalmi kérdésekről vetette papírra gondolatait, ami így a kiadatlan önéletrajzot a Buxton életpályájának megrajzolásához szükséges források egyik legfontosabb darabjává avatja.

A tanulmány első felében megkísérelm összefoglalni azokat a családi és fiatalkori hatásokat, amelyek meghatározónak bizonyultak Buxton politikai jellemfejlődése szempontjából. Ezt követően rátérek Buxton Balkánhoz fűződő kapcsolatára, illetve a Balkán Bizottság megalakításának körülményeire. Végül bemutatom a brit belpolitikába való bekapcsolódásának körülményeit és röviden felvázolom, hogy a majd négy évtizedes politikai pályafutásában hogyan fonódott össze a vallás, a társadalmi reform és a Balkán-félsziget ügyének felkarolása.

*

Ormos Mária a politikai siker mibenlétéről szóló esszéjében a politikusok között három kategóriát állított fel aszerint, hogy azok milyen eszközökben vélték felfedezni a boldogu-

¹¹ Noel-Buxton Papers (NBP), *Autobiography–Balkan Reform* (kézirat), MS 951 c.8/2.

¹² A „paradoxonra” felhívja a figyelmet: Stavrianos 1941. 258. A Balkán Bizottságról lásd továbbá Conwell-Evans 1932; McCormick 2004; Perkins 2014 és Balatoni 2015.

¹³ Buxton erről így vall: „A nővéreim buzdítottak arra, hogy írjam meg a múltamról szóló emlékeimet, bár azt gondolom, a közéleti nagyság nélküli emberek önéletírásai senki idejét sem érik meg.” NBP *Autobiography – Fragments 1*, MS 951 C.8/5.

¹⁴ Uo. Itt elsősorban Conwell-Evans 1932-es munkájára utalt Buxton.

lás feltételeit. Ezek közül az egyik olyan politikai szereplőket foglal magában, akik „minden energiájukat a társadalom életminősége javításának szentelték, és ebben olyan eredményeket értek el, amelyek egyszer s mindenkorra beépültek az életbe”.¹⁵ Noel Buxtont minden bizonnyal ebbe a kategóriába sorolhatjuk. Az „eredményeiről” szóló jegyzetében fellelevenített egy beszélgetést Charles Roden Buxtonnal, amelyben megpróbálták számba venni azokat a dolgokat, amelyekre büszkén tekinthettek vissza. Míg Charles úgy vélte, hogy képes volt cselekvésre bírni más embereket, Noel négy konkrét dolgot jegyzett fel ide: (1) az általa alapított közalapítvány,¹⁶ (2) a mezőgazdasági munkások bérezését rendező törvény, (3) az ősi Buxton-birtok, Paycocks House visszavásárlása és felújítása és (4) dédapja, Thomas Fowell Buxton emlékiratainak újrakiadása.¹⁷ Ez is mutatja, hogy az egyik legfontosabb formatív tényező Buxton életében a családi örökség volt.

Noel Buxton 1869. január 9-én született Thomas Fowell Buxton (1837–1915) és Lady Victoria Noel (1839–1916) tíz gyermeke közül harmadikként.¹⁸ Annak ellenére, hogy egy 1941-ben kelt levelében azt írta „lehet, hogy nem fontos a származás, de úgy érzem, érdekes lehet”,¹⁹ valójában bizonyos felmenők igenis meghatározó szerepet játszottak Buxton gondolkodásának alakításában. Közülük messze kimagasló apai dédapja, Thomas Fowell Buxton (1786–1845), aki a brit abolitionista mozgalom vezető alakja lett, miután a rabszolga-kereskedelmet betiltó törvényt kilobbizó William Wilberforce (1759–1833) 1825-ben visszavonult a politikától. A Thomas Fowell közreműködésével létrehozott Brit és Külföldi Rabszolgáság-ellenes Társaság (*British and Foreign Anti-Slavery Society*) alkotta azt a politikai lobbist, amelynek eredményeképpen a rabszolgáság intézményét megszüntették az 1833-ban elfogadott törvénnyel, minek következtében Buxton dédapja a közvéleménytől elnyerte a „*Liberator*”, azaz felszabadító melléknevet.²⁰ Egyik húga, Victoria szerint Buxton minden jelentősebb politikai vita előtt felkereste a westminsteri apátságban a dédapjának állított emlékművet.²¹

Anyai ágról is jelentős felmenőkkel rendelkezett, akik szintén tevékenyen részt vettek a brit birodalombeli rabszolgáság intézményének eltörlésében. Buxton több helyen büszkén emelte ki Charles Middleont (1726–1813), Barham első lordját, aki a francia forradalmi háborúk idején az Admirális első lordja, és aki a trafalgari tengeri ütközet (1805) megtervezője volt.²² A családi legendárium szerint Middleton felesége volt az, aki Wilberforce-t az abolitionizmus felé terelte, miután meghívta magához meghallgatni a testoni lelkészt, aki korábban egy jamaicai missziót vezetett a Nyugat-Indiákon.²³ Buxton meg is jegyzi,

¹⁵ Ormos 2013, 61.

¹⁶ Az alapítvány ma is működik, amely elsősorban afrikai jótékonyági missziókat szervez, illetve Nagy-Britanniában családoknak és elítélteknek nyújt segítséget. Lásd <http://www.noelbuxtontrust.org.uk/> (elérés: 2021. június 23.)

¹⁷ NBP Autobiography – Achievements, MS 951 c.8/3.

¹⁸ A négy fiú- és öt lánytestvér születési sorrendben: Thomas Victor (Tor), Edith, Mary, Constance (Connie), Victoria, Charles Roden, Mabel, Harold, Leland.

¹⁹ NBP On our Ancestors, levél Rufus Buxtonnak, 1941. június 4. MS 951 c.8/9.

²⁰ A brit abolitionista mozgalomról lásd Morgan 2008, 148–198.

²¹ NBP A Sister’s Appreciation MS 951 c.8/10.

²² NBP MS 951 c.8/9.

²³ Uo.

hogy a szülei házassága „egyesítette a rabszolgaság-ellenes mozgalom kezdeteit”.²⁴ Életrajzírója, Mosa Anderson jellemzése szerint mindezek a hatások találkoztak és gazdagították Buxton személyiségét: „a Buxtonok puritán komolyságát és elhatározottságát mérsékelte a Noelek kritikus szemlélete, ami elvetette a dogmákat, és ami a szó filozófiai értelmében »liberális« volt”.²⁵

A buxtoni hagyományokhoz híven Noel először a korszak egyik neves elit fiúiskolájába, a Harrow-ba ment, majd 1886-ban a cambridge-i Trinity College-ben folytatta tanulmányait, ahol történelmet hallgatott. Az egyetemi évek alatt azonban döntően ifjú éveik kedvenc sportjának, a lővészetnek hódolt, amely odavezetett, hogy az egyetem utolsó éveiben kénytelen volt történelemből saját tutort fogadni a sikeres vizsgák letételének érdekében.²⁶ 1889-ben, miután befejezte az egyetemet, egyből munkába állt a családi tulajdonban lévő *Truman, Hanbury & Buxton's & Co.* spitalfields-i sörfőzdéjében, ahol nagybátyja, Edward Noel Buxton irányítása alatt igyekezett beletanulni a vállalat vezetésének mindennapi teendőibe. Már az egyetemi évek alatt megismerkedett a korszakban új lendületet kapó keresztényszociális irányzatokkal, amelyek az industrializáció és urbanizáció árnyoldalait jelentő társadalmi problémák (lakhatás, oktatás, alkohol-fogyasztás stb.) enyhítését, a politika számára láthatóvá tételét tűzték ki célul.²⁷ Itt találkozott igazán azokkal a társadalmi reform iránt fogékony egyházi emberekkel, akiknek az önéletrajzában is megkülönböztetett szerepet tulajdonított. A Keresztényszociális Uniót (*Christian Social Union*) megalapító Charles Gore-ral és Henry Scott-Hollanddel nagybátyján keresztül ismerkedett meg, és szinte azonnal bekapcsolódott a szervezet munkájába, hiszen mint visszaemlékezésében írja, mindig is össze akarta kapcsolni a filantróp tevékenységet a vallással.²⁸ A következő években – ugyan rövidebb-hosszabb utazások által megszakítva – barátaival és rokonaival az East End-i valóság feltérképezésével töltötték az idejüket. Unokatestvérével, Conrad Noellel (1869–1945), akit később csak „a thaxtedi vörös plébánosként” emlegettek, továbbá Charles Roden Buxtonnal (1875–1942), Charles Mastermannal (1873–1927) és másokkal az estéiket a helyi kocsmákban beszélgetve, illetve alkalomadtán a nyilvános szállásokon (*common lodging-houses*) töltötték, hogy minél jobban megismerjék a nyomornegyed problémáit és magukat annak lakóit.²⁹ A Charles Masterman körül csoportosuló kör 1901-ben tanulmánykötetet jelentetett meg az angliai munkásnegyedekben általuk tapasztalt helyzetről. A *The Heart of the Empire* című kötetben olyan témákat érintenek a szerzők, mint a lakhatási kérdés, a gyerekek helyzete, a jótékonyosság, vagy éppen az egyház szerepe mindezek kezelésében.³⁰ Masterman biztatására Buxton a kötetben Walter Hoare-ral közösen az alkohol-fogyasztás káros egészségügyi, társadalmi és politikai vetületeit vette számba.³¹ Mint egy nagy múltra visszatekintő sörfőzde igazgatótanácsának a tagja, nem meglepő, hogy közvet-

²⁴ Uo.

²⁵ Anderson 1952, 21.

²⁶ NBP Autobiography – Fragments 2, MS 951 c.8/6.

²⁷ Anderson 1952, 26–27.

²⁸ NBP Autobiography – Fragments 2, Influences, MS 951 c.8/6. A Keresztényszociális Unióról lásd Tudesco 1976.

²⁹ Anderson 1952, 27.

³⁰ *The Heart of the Empire* 1902.

³¹ Uo. 165–210.

len munkatársai nem lelkesedtek az írásáért, ami Buxton szerint is majdnem „lázadással felérő arcátlanlás volt” tőle, de képtelen volt nemet mondani Masterman felkérésére.³²

Az ebben az időszakban megszerzett tapasztalatok rendkívüli hatással voltak rá, amelyek alapvetően formálták politikai elképzeléseit és mentalitását. A Keresztényszociális Unióval eltöltött időszak azt a meggyőződést érlelte meg benne, hogy a jövedelmek közötti durva egyenlőtlenség valójában keresztényietlen, s az egyének egyszerű életet kell élnie, és keményen kell dolgoznia a változásért. Amikor 1890-ben belevágott a munkába „alig tűnt valószínűnek, hogy a meghökkentő nyomornegyedi körülmények, a magas halálozási ráta, a részegesség” megváltoztathatók, azonban a „szakszervezetiség és [...] olyan úttörők, mint Barnett kanonok” rá tudták venni a döntéshozókat a szükséges reformok bevezetésére.³³ Buxton politikai gondolkodásában a vallás és a társadalmi reformok mély összefonódása³⁴ ennek a London keleti negyedeiben eltöltött időszaknak az eredménye.

*

A családi örökség és az East Enden eltöltött idő tapasztalatai mellett Buxton világlátására a legnagyobb hatást az utazás tette. Noha kezdetben önmagáért az utazásért utazott, azonban ezek felkeltették bizonyos politikai kérdések iránt az érdeklődését, ami természetesen befolyásolta későbbi úti céljainak kiválasztásában.³⁵ Saját bevallása szerint az első nagyobb utazása előtt alapvetően konzervatív világgéppel rendelkezett, s mélyen kötődött a „jó szándékú földbirtokos osztály uralmának ideáljához”.³⁶ Az egyik korai útja során sikerült eljutnia Japánba, Kínába, Ausztráliába és Új-Zélandra, ami sok szempontból meghatározónak bizonyult számára.³⁷ A brit domíniumokon tett utazása során tapasztalta azt az „örömteli újdonságot, hogy az emberek, például a vonaton, hajlandók és képesek is beszélgetni bárki mással. Itt döbbsenem rá, hogy milyen sajnálatra méltó, hogy Angliában a népesség egytizede el van vágva a többi kilenctizedtől, már ami a társadalmi életet illeti. Ez kellemesen aláásta a felettébb konzervatív nézeteim.”³⁸ Ausztráliából, egy rövid hongkongi és kantoni kitérővel, Japánba utazott, ahol hat hetet töltött el. A modernizáció útjára lépett távolkeleti ország két szempontból is fontos benyomást tett Buxtonra. Egyrészt a hagyományos japán építészet és kertkultúra jelentős hatást tett az addig nem túlságosan kiforrott esztétikai érzékére, másrésztől megismerkedett a helyi buddhizmus tanításaival. Utóbbi olyan mély

³² NBP Autobiography – Fragments 2, Masterman, MS 951 c.8/6.

³³ NBP Autobiography – Sundry, Social Progress, MS 951 c.8/3.

³⁴ Egy jegyzetében Buxton arról vall, hogy a „Miatyánk” önmagában ismételve hajlamos csupán jelentés nélküli formává válni, így általában belefoglalta azokat a témákat is, amelyekért imádkozni kívánt. A „legyen meg a Te akaratod” részt követően „hozzáadom a fejlődést, és beemelek olyan különleges témákat, mint béke, gyengébb nemzetek [*weaker races*], gyerekek stb.” NBP Sundry, Lord’s Prayer, MS 951 c.8/3.

³⁵ Buxton, 1929. 8.

³⁶ NBP Autobiography – Fragments 2, Travel, MS 951 c.8/6.

³⁷ Anderson 1952, 28; Buxton 1928, 71–102.

³⁸ Idézi Anderson 1952, 28. Máshol úgy ír, hogy a liberális párttal való kapcsolatfelvételle a búr háború (1899–1902) készítette, azonban annak is csak a Henry Campbell-Bannerman vezette radikális szárnyával szimpatizált. NBP Autobiography – Fragments 2, Politics, MS 951 c.8/6.

hatást tett rá, hogy kedvenc időtöltését, a lövészetet és a lőfegyveres vadászatot is teljesen feladta.³⁹

A Balkánra először 1899-ben látogatott el, amikor orvosa tanácsára egy torokfertőzést próbált kikúrálni a kelet-angliai klímánál naposabb területen. „A Riviéra unalmas lett volna, Olaszország ismerős. Láttam az újdonság lehetőségét.”⁴⁰ Az életének fontosabb eseményeit listaszerűen felsoroló kronológia tanúsága szerint 1899-ben egyből kétszer is a térségbe vezetett az útja. Februárban Rollo Meyerrel Görögország és „a Balkán”, majd októberben Cecil Harrisszel ismét a Balkán következett, sajnos az ott tapasztaltak vagy az útvonal ennél részletesebb magyarázata nélkül.⁴¹ A félsziget belsejében tett utazás során lóháton keresztül szelte a századfordulón egyre gyakrabban az európai sajtó címlapjára kerülő Macedóniát, amely ekkor még a visszaszoruló Oszmán Birodalom európai periferiáját jelentette. Az ott tapasztalt állapotok arról győzték meg, hogy a macedóniai keresztény lakosság rendkívül nehéz helyzetben él az oszmán uralom alatt, amiért ráadásul a berlini kongresszuson folytatott brit politikát is felelősnek tartotta. A térség tanulmányozása után, illetve újabb utazásoktól inspirálva határozta el, hogy létrehoz egy olyan befolyásos emberekből álló csoportot, amely hitelesen tudja a macedóniai keresztények helyzetét a brit közvélemény elé tárni, és képes a brit kormányzatra valamelyes nyomást gyakorolni az ügy érdekében. Magát a Balkán Bizottságot Charles Rodennel, P. W. Wilsonnal és egyik nővérükkel, Victoriával a Nemzeti Liberális Klubban hozták létre 1902-ben.⁴²

A Balkán Bizottság és a Balkán ezt követően Noel Buxton egyik legfontosabb tevékenységévé vált, olyannyira, hogy 1904-ben kénytelen volt lemondani a sörfőzdei igazgatótanácsi tagságáról, hogy minden idejét az akkor éppen akut szakaszba lépő macedóniai kérdésnek szentelhesse.⁴³ Az 1903-ban Macedóniában kitört Illés-napi felkelést követően, amely következtében a Bizottság politikailag és humanitárius akciókkal sokkal aktívabb szakaszába került, Buxton tíz éven keresztül minden szabadságát a Balkánon töltötte össze, amikor a parlamenti munka vagy a választási kampányok nem akadályozták ebben.⁴⁴ A kéziratban maradt önéletrajz írásának idejéből visszatekintve, Buxton a Balkánban bizonyos metaforát és egyfajta pótléket⁴⁵ is látott. Az első világháború idején a brit kabinet egy része arra sarkallta (főleg az akkor tárcanélküli miniszter Masterman sugallatára), hogy utazzon a félszigetre és a semleges balkáni államokat az antant melletti hadba lépés, de legalább a jóindulatú semlegesség irányába terelje. A sikertelen bulgáriai tárgyalásokat követően fivérével, Charles Rodennel rövid látogatást tettek Bukarestben is, ahol azonban 1914 októberében egy végül sikertelennek bizonyuló merényletet követett el ellenük egy ifjútörök szimpatizáns.⁴⁶ A kórházban lábadozó Buxton egy feleségének szánt, de el nem

³⁹ NBP Autobiography – Fragments 2, Travel, MS 951 c.8/6, vö. NBP A Sister’s Appreciation, MS 951 c.8/10.

⁴⁰ Buxton 1929, 49.

⁴¹ NBP N.B. Biographical Documents, ‘Chronology’, MS 951 c.8/11.

⁴² De Bunsen 1948, 54–55.

⁴³ NBP Autobiography – Fragments 2, Masterman, MS 951 c.8/6.

⁴⁴ NBP Autobiography – Balkan Reform MS 951 c.8/2.

⁴⁵ Egy helyen azt írja, hogy ha nem adja fel a lövészetet, akkor lehet, nem jutott volna el a Balkánra, ami Londontól csupán háromnapnyi útra igazi kemény utazást és kalandokat kínált számára. NBP Balkans MS 951 c.8/2.

⁴⁶ Az esetet leírja Conwell-Evans 1932, 95–97; Anderson 1952, 66–67.

küldött levélben akarta összefoglalni „arra az esetre, ha már a létezés ebben a stádiumában nem látnánk újra egymást, hogy miért tartottam érdemesnek kockáztatni egy merénylettel szemben az életem”.⁴⁷ A gondolatmenetet folytatva később kifejti, hogy „ami az élet kockázatását illeti, a török uralom szörnyűségei olyan mértékűek, hogy az életem kockáztatása bőven megéri, ha [azokat] mérsékelni tudom”. Innen Buxton áttér a „szükségtelenül nyomorúságos hazai szociális állapotokra”, amelyből azt a következtetést vonja le, hogy ha bármilyen jó ügy kockázatot rejt magában, a jó cél érdekében vállalni kell azt.⁴⁸ Már Athénban írja 1914 decemberében az előző szakaszban kifejtett gondolatait a társadalmi reform kapcsán. Mint írja, „nos, az a véleményem, hogy azok, akik biztonságos és kényelmes életet élnek, azok számalomra méltóan el vannak vágva a valóságtól. Ha Krisztus vezérfonalul szolgál, akkor minden embert értékesnek kell tekintenünk, és mindenkivel törődnünk kell. A balkáni utazás egy másik módja annak, hogy közelebb kerüljünk a valósághoz: az éhséghez és hideghez, a veszélyhez, a sebekhez, halálhoz, lázadáshoz, áldozathoz.”⁴⁹ Immáron útban haza Nagy-Britanniába, Rómában vet még néhány sort ezekhez a gondolatokhoz, amikor azt fejtegeti, hogy a szegénység és az emberek osztályai tömegeinek „demoralizációja” a hanyagságnak köszönhető, és felszámolható lenne a vagyonos és hatalommal bíró osztályok segítségével.⁵⁰ „Visszatérve a Balkánhoz, ez is egy jó okot ad az odautazáshoz. Találkozol az élet ezen egyszerű elemeivel és kevésbé válsz parazitává.”⁵¹

*

Noel Buxton politikai karrierjét alapvetően két kérdés határozta meg élethossziglan: az egyik a Balkán, a másik az angol–német kapcsolatok normalizálása. Mind a két ügy az európai béke felrúgásával fenyegetett, s ezért is tartotta ezeket Buxton olyan kérdéseknek, amivel tematizálhatta parlamenti működését.⁵² Mindennek ellenére saját bevallása szerint a politika irányába a társadalmi reformot sürgető egyháziak, Charles Gore és Samuel Barnett terelték, ugyanakkor a parlamenti választásokon való indulásra két testvére, Victoria és C.R.B., azaz Charles Roden biztatták.⁵³ Miután a fiatalabb kori tory meggyőződéseit a második búr háború idején teljesen maga mögött hagyta, 1900-ban a legendás liberális pártvezér, William E. Gladstone fia, Herbert felkérte, hogy induljon az ipswich-i körzetben, ahol azonban végül alulmaradt a konzervatív jelölttel szemben. Legközelebb az 1905-ös időközi választáson a whitby-i választókörzetért szállt ringbe a liberálisok színeiben, ahol meglepetést okozva parlamenti mandátumot szerzett egy olyan körzetben, ahol korábban emberemlékezet óta rendre a konzervatív jelölt nyert. Noha az 1906-os országos választásokon vereséget szenvedett (mindössze 70 szavazattal), 1910-ben immár az észak-norfolki körzetért szállt sikeresen ringbe annak ellenére, hogy még a helyi liberálisok számára is „a radikálisok radikálisának” bizonyult.⁵⁴

⁴⁷ NBP 'On Risks', MS 951 c.8/8 1914. október 27.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Uo. 1914. december 20.

⁵⁰ Uo. 1914. december 30.

⁵¹ Uo.

⁵² Buxton német kérdésben elfoglalt álláspontjáról lásd Anderson 1952, 42–51.

⁵³ NBP Autobiography – Fragments 2, Politics, MS 951 C.8/6.

⁵⁴ Uo.

Az első világháború alatt a tárgyalásos béke híve volt, aminek köszönhetően egyre messzebb került az Asquith-kormányt 1916-ban megbuktató Lloyd-George körétől, akivel a szakítást megelőzően viszonylag jó kapcsolatot ápolt. A világháború végével azonban végleg szakított a Liberális Párttal, és átlépett a Ramsay Macdonald vezette Munkáspártba, ahol a hozzá hasonló radikális liberálisok végül rendre kikötöttek. A két világháború közötti tevékenységét, noha más hangsúlyokkal, ugyanaz a hármas tematika határozta meg, ami az 1914 előtti időszakban foglalkoztatta. A Balkán helyett egyre inkább az otthoni reform (mezőgazdasági munkások bérét rendező törvény) és az egyre fenyegetőbb német kérdés felé fordult a figyelme. Érdekes epizódot jelent, amikor az 1933-as náci hatalomátvételt követően Berlinbe repült, ahol olyan náci vezetők előtt beszélt, mint Goebbels, Rosenberg, von Papen vagy Blomberg tábornok. A kvéker misszió nevében arról próbálta meggyőzni őket, és egy rövid kihallgatáson magát Adolf Hitlerrel, hogy engedélyezzék a már felállított koncentrációs táborokba való bejutást a kvéker misszió képviselőinek.⁵⁵

*

Noel Buxton politikai gondolkodásában meghatározó szerepet játszott az a családi örökség, amelyet a 19. századi brit politikai aktivizmus és a korabeli, a társadalmi problémák iránt fogékony vallásos mozgalmak képeztek. Buxton e hagyományok szellemében szervezte meg a Balkán Bizottságot az Oszmán Birodalomban élő keresztény lakosság érdekében. A társadalmi reform és a Balkán kapcsolata Buxton gondolkodásában több helyen is megjelenik. Egyrészt azok a megoldási javaslatok, amelyeket a bizottság tesz például Macedónia esetében vagy az 1908-as ifjútörök forradalmat követően, alapvetően egy felülről jövő, paternalista reformelképzelést körvonalaznak.⁵⁶ Másrészt a Balkánon megtapasztalt nehézségek adják azokat az alapokat, amelyek által a „valóság” megismerhetővé válik azoknak, akik a Buxtonhoz hasonló társadalmi osztályhoz tartoznak. Buxton gondolkodásában a politikai cselekvés a balkáni keresztények érdekében és a nagy-britanniai munkásnegyedek életkörülményeinek javítása ugyanannak a politikai aktivizmusnak a két oldala, amelyet a vagyonos és hatalommal bíró osztályok képesek lennének orvosolni, ha ismernék a tőlük eltérő társadalmi státuszban élő népesség életét.

Bibliográfia

Források

Noel–Buxton Papers MS 951, McGill University Library, Rare Books and Special Collections, Montréal.

Buxton, N.: *Travels and Reflections*. George Allen & Unwin, London 1929.

Szakirodalom

Anderson 1952 = Anderson, M.: *Noel Buxton: a life*. George Allen & Unwin, London.

Anderson 1991 = Anderson, M. S.: *The Eastern Question, 1774–1923: a study in international relations*. Macmillan, London [1966].

⁵⁵ NBP Autobiography – The German Danger, MS 951 c.8/1.

⁵⁶ NBP A Sister's Appreciation, MS 951 c8/10.

- Balanyi 1920 = Balanyi Gy.: *A Balkán-probléma fejlődése. A Parisi Kongresszustól a világháború kitöréséig 1856–1914*. Franklin Társulat, Budapest.
- Balaton 2015 = Balaton B.: Bajkeverők. A Balkan Committee és a macedóniai reformok (1903–1908). *Világtörténet* 5. (37.) 3. 437–460.
- Bezha 2020 = Bezha, A.: Austria–Hungary and the Albanian Project. A Comparative Case Study: between Support and Imperialism. *Mediterrán Tanulmányok/Études sur la région Méditerranéenne* XXX. 131–154.
- De Bunsen 1948 = Bunsen, V. de: *Charles Roden Buxton. A Memoir*. George Allen & Unwin Ltd. London.
- Case 2018 = Case, H.: The Quiet Revolution: Consuls and the International System in the Nineteenth Century. In: Snyder, T.–Younger, K.: *The Balkans as Europe, 1821–1914*. University of Rochester Press, Rochester. 110–138.
- Clayton 1974 = Clayton, G. D.: *Britain and the Eastern Question: Missolonghi to Gallipoli*. Lion Library, New York–London.
- Conwell-Evans 1932 = Conwell-Evans, T. P.: *Foreign Policy from a Back Bench 1904–1918. A Study based on the papers of Lord Noel-Buxton*. Oxford University Press, London.
- Csaplár-Degovics 2013 = Csaplár–Degovics K.: Österreichisch–ungarische Interessendurchsetzung im Kaza von Tirana. *Südost-Forschungen* 71. 129–182.
- Csaplár-Degovics 2020 = Csaplár–Degovics K.: A századfordulós Közép- és Délkelet-Európa értelmezési lehetőségei globális perspektívából. *Aetas* 35. évf. 4. sz. 144–159.
- Dacombe 2008 = Dacombe, B. P.: *Single-issue Extra-Parliamentary Groups and Liberal Internationalism, 1899–1920*. PhD-tézis, The Open University, h. n.
- Dauti 2018 = Dauti, Daut: *Britain, the Albanian Question and the demise of the Ottoman Empire, 1876–1914*. PhD-tézis, The University of Leeds.
- Destani – Tomes 2011 = Destani, B. – Tomes, J.: *Albania’s Greatest Friend. Aubrey Herbert and the Making of Modern Albania. Diaries and Papers 1904–1923*. I.B. Tauris, London.
- Evans 2008 = Evans, J.: *Great Britain and the Creation of Yugoslavia: Negotiating Balkan Nationality and Identity*. Tauris, London.
- Gerasimov et al. 2005 = Gerasimov, I. – Glebov, S. – Kaplunovski, A. Mogilner, M. – Semyonov, A.: In Search of a New Imperial History. *Ab Imperio* 2005/1. 33–56.
- Glenny 2012 = Glenny, M.: *The Balkans. Nationalism, War, and the Great Powers 1804–2011*. Penguin Books, London.
- Hirschhausen 2015 = Hirschhausen, U.: A New Imperial History? Programm, Potenzial, Perspektive. *Geschichte und Gesellschaft* 41. 4. 718–757.
- Jelavich 1996 = Jelavich, B.: *A Balkán története I–II*. Osiris–2000, Budapest.
- Kayaoğlu 2010 = Kayaoğlu, T.: *Legal Imperialism. Sovereignty and Extraterritoriality in Japan, the Ottoman Empire and China*. Cambridge University Press, Cambridge–New York.
- Kent 1996 = Kent, M. (ed.): *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*. Taylor & Francis, London.
- Kouta 2015 = Kouta, G.: *The London Greek diaspora and National Politics: the Anglo–Hellenic League and the idea of Greece, 1913–1919*. PhD-tézis, King’s College London.

- Marriott 1917 = Marriott, J.A.R.: *The Eastern Question. An Historical Study in European Diplomacy*. Clarendon Press, Oxford.
- Mazower 2004 = Mazower, M.: *A Balkán*. Európa, Budapest.
- McCormick 2004 = McCormick, R. B.: Noel Buxton, the Balkan Committee and Reform in Macedonia, 1903–1914. In: Nicholas C. J. Pappas (ed.): *Antiquity and Modernity. A Celebration of European History and Heritage in the Olympic Year 2004*. Athens. 151–164.
- Morgan 2008 = Morgan, K.: *Slavery and the British Empire. From Africa to America*. Oxford University Press, Oxford.
- Perkins 2014 = Perkins, J.: *British Liberalism and the Balkans, c. 1875–1925*. PhD-tézis, Birbeck College, University of London.
- Pitts 2018 = Pitts, J.: *Boundaries of the International. Law and Empire*. Harvard University Press, Cambridge (MA).
- Ormos 2013 = Ormos M.: *Múlt a jelenben*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Prévost 2015 = Prévost, Stéphanie: New Perspectives on the Eastern Question(s) in Late-Victorian Britain or how 'the Eastern Question' affected British politics (1881–1901).
- Rodogno 2012 = Rodogno, D.: *Against Massacre. Humanitarian Interventions in the Ottoman Empire, 1815–1914. The Emergence of a European Concept and International Practice*. Princeton University Press, Princeton–Oxford.
- Seton-Watson 1962 = Seton-Watson, R. W.: *Disraeli, Gladstone and the Eastern Question. A Study in Diplomacy and Party Politics*. Frank Cass & Co. h. n. [1935].
- Seton-Watson – Seton-Watson 1981 = Seton-Watson, H. – Seton-Watson, C.: *The Making of the New Europe. R. W. Seton-Watson and the last years of Austria–Hungary*. Methuen, London.
- Shannon 1963 = Shannon, R. T.: *Gladstone and the Bulgarian Agitation 1876*. Thomas Nelson & Sons, London.
- Stamatopoulos 2018 = Stamatopoulos, D.: *The Eastern Question or Balkan Nationalism(s). Balkan History Reconsidered*. V&R unipress–Vienna University Press, Göttingen.
- Stavrianos 1941 = Stavrianos, L.: The Balkan Committee. *Queen's Quarterly*, 258–267.
- The Heart of the Empire = The Heart of the Empire. Discussions of Problems of Modern City Life in England. With an Essay on Imperialism*. T. Fisher Unwin, London 1902.
- Tudesco 1976 = Tudesco, J. P.: The Christian Intellectual and Social Reform: Charles Gore and the Founding of the Christian Social Union. *Journal of Church and State* vol. 18. no. 2. 273–288.
- Tusan 2010 = Tusan, M.: Britain and the Middle East: New Historical Perspectives on the Eastern Question. *History Compass* (8:3) 212–222.
- Tusan 2014 = Tusan, M.: „Crimes Against Humanity”: Human Rights, the British Empire, and the Origins of the Response to the Armenian Genocide. *American Historical Review* vol. 119 no.1 44–77.

Internetes források

<http://www.noelbuxtontrust.org.uk/> (elérés: 2021. június 23.)